

Marian Borzyszkowski

Joannes Nepomucenus redivivus : o św. Janie Nepomucenie, jego pomniku w Olsztynie i książkach, o jego śmierci i oddawanej mu czci

Studia Warmińskie 38, 403-407

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**JOANNES NEPOMUCENUS REDIVIVUS.
O ŚW. JANIE NEPOMUCENIE, JEGO POMNIKU W OLSZTYNIE
I KSIĄŻKACH, O JEGO ŚMIERCI I ODDAWANEJ MU CZCI**

Jan Nepomucen pochodzi z miejscowości Pomuk, od XV w. Nepomuk, w południowo-zachodnich Czechach, gdzie urodził się przed 1350 r. Uczył się w szkole klasztornej. W 1380 r. przyjął święcenia kapłańskie. Został proboszczem przy kościele św. Gawła w Pradze. Swoje studia kontynuował na wydziale prawa najpierw uniwersytetu w Pradze, a potem w Padwie, gdzie w 1387 r. uzyskał doktorat z prawa kanonicznego. Po powrocie do Czech otrzymał kanonię przy kościele św. Piotra i Pawła na Wyszehradzie. Od 1393 r. był notariuszem arcybiskupstwa w Pradze. Pełnił też funkcję wikariusza generalnego arcybiskupa Jana z Jenstejna. Zasłynął jako znakomity kaznodzieja. Był spowiednikiem królowej Zofii, żony króla Wacława IV. W obronie tajemnicy spowiedzi był na rozkaz króla torturowany. Doprowadziły one Jana Nepomucena do męczeńskiej śmierci 20 marca 1393 r. Ciało jego wrzucono do Wełtawy. Po jego wyłowieniu, pochowano je w katedrze św. Wita w Pradze. Jego grób stał się miejscem stale rozwijającego się kultu. Beatyfikacja św. Jana Nepomucena nastąpiła 13 maja 1721 r., a kanonizacja 19 marca 1729 r.

Św. Jan Nepomucen był czczony jako patron mostów i dobrej spowiedzi. W ikonografii przedstawiany bywa w sutannie, z palmą męczeńską w ręce, niekiedy również z krzyżem lub językiem albo palcem na ustach. Głowa otoczona bywa aureolą i pięcioma gwiazdkami¹.

* * *

Pomnik św. Jana Nepomucena usytuowany był na moście św. Jana w Olsztynie po jego południowej stronie od 1869 r. Wykonał go Wilhelm Jansen z Kolonii. W 1909 r., w związku z przebudową mostu, figurę przesunięto na jego obrzeże i wkomponowano w kamienne poręcze zabezpieczające. Plany umieszczenia figury w przymostowej kapliczce nie doczekały się realizacji².

¹ Por. Jaroslav V. Polc, Giovanni Nepomucen, w: *Bibliotheca Sanctorum*, Istituto Giovanni XXII della Pontificia Università Lateranense, T. VI, k. 847–855, Roma 1965; M. Polivka, Johannes von Pomuk, w: *Lexikon des Mittelalters*, Band VI. München – Zürich 1991, k. 595 n.; J. von Herzogenberg, Johannes von Nepomuk, w: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, hgb. von Wolfgang Braunfels, Band VI, Freiburg 1974, k. 153–157; Krystyna Kuźmak, Maria Jacniacka, Jan Nepomucen św., w: EK, t. VII, k. 812–814, Lublin 1997.

² Andrzej Kopiczko, Św. Jan Nepomucen w Olsztynie, *Postaniec Warmiński* 6(1994), s. 2 i 7.

Po 1945 r. pomnik został usunięty i nie było go przez długie lata³. Sytuacja polityczna tamtych lat nie pozwalała, aby się upomnieć o jego powrót. Nie sprzyjała też jego odbudowie. Lepsze czasy nastały dopiero po 1989 r., gdy Polska Zjednoczona Partia Robotnicza straciła swoją przewodnią rolę w rządzeniu Polską i Olsztynem. Oddany w 1990 r. po naprawie most św. Jana na Starym Mieście w Olsztynie, poświęcony w 1991 r. przez ks. infulata mgr. Tadeusza Borkowskiego, proboszcza parafii św. Jakuba w Olsztynie, swym widokiem przypominał zainteresowanym dziejami miasta o braku przymostowej figury św. Jana Nepomucena. Przypadające na rok 1993 r. 600-lecie męczeńskiej śmierci św. Jana Nepomucena, przygotowania do jej obchodów w Europie, ożywiły dyskusję o miejscu i roli tego świętego nie tylko w kulturze europejskiej, lecz i polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem jej wpływów na Warmii.

Na ten czas przypada ożywienie partnerskich kontaktów między Olsztynem a niemieckim miastem Gelsenkirchen, gdzie mieszka duża grupa byłych mieszkańców niemieckiego Allenstein. Nawiązane zostały bliskie kontakty między tamtejszym Stadtkreisgemeinschaft Allenstein i Towarzystwem Miłośników Olsztyna. Jednym z ich przejawów była inicjatywa wspólnej odbudowy pomnika św. Jana Nepomucena w Olsztynie przy moście na Łynie. Szóstego marca 1994 r. wyłoniony został komitet honorowy odbudowy pomnika św. Jana Nepomucena w składzie: J. E. Arcybiskup Metropolita Warmiński dr Edmund Piszcz, Janusz Lorenz — wojewoda olsztyński, Tomasz Śrutkowski, redaktor naczelny „Gazety Olsztyńskiej”, Ryszard Langowski — prezes Polskiego Radia w Olsztynie, mgr Andrzej Sassyn — prezes Towarzystwa Miłośników Olsztyna, który podjął intensywne starania zmierzające do realizacji idei pomnika św. Jana Nepomucena. Po uzyskaniu zgody Urzędu Miejskiego w Olsztynie, już 24 lipca 1994 wmurowano akt erekcyjny pomnika, a Arcybiskup Metropolita Warmiński poświęcił kamień węgielny pod pomnik.

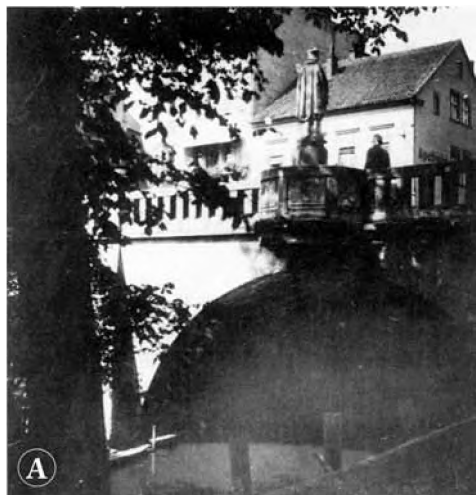
Założenia i projekt techniczny pomnika św. Jana Nepomucena opracował inż. Jerzy Piekarski, architekt miejski. Projekt rzeźby i gipsowego odlewu wykonali artyści Edward Jurjewicz i Piotr Obarek. Spізowy odlew figury wykonały Gliwickie Zakłady Urządzeń Technicznych. Prace kamieniarskie przy cokole i otoczeniu pomnika wykonał zakład kamieniarski inż. Zygryda Sowińskiego.

POMNIK ŚW. JANA NEPOMUCENA W OLSZTYNIE

Koszty odbudowy pomnika św. Jana Nepomucena zostały pokryte ze zbiorów publicznych, dotacji osób prywatnych i przedsiębiorstw w Polsce i Niemczech, przy finansowym wsparciu Fundacji Polsko-Niemieckiej.

Odsłonięcie i poświęcenie pomnika św. Jana Nepomucena w Olsztynie nastąpiło 25 lipca 1996 r. Poświęcił go Arcybiskup Metropolita Edmund Piszcz, przy

³ Stanisław Piechocki, Pomniki. Jak losy rzucone na szafce, w: *Kalendarz Olsztyński 2000*, s. 145: „Pomnik ten w 1945 roku zniknął w nie wyjaśnionych dotąd okolicznościach i nie został do dziś odnaleziony. Według kilku zgodnych relacji dawnych olsztynian, jeszcze w 1946 roku poważnie uszkodzony leżał pośród chaszczki pobliskich ogrodów, między Łyną i ulicą Asnyka, po czym został w pobliżu zakopany. Tam prawdopodobnie tkwi w ziemi do chwili obecnej”. Por. s. 147, 163.

Statua św. Jana Nepomucena na olsztyńskim moście na Łynie. *A* — po odsłonięciu w 1869 r.; *B* — po przestawieniu na obrzeże mostu w 1909 r.; *C* — po restytucji i odsłonięciu 25. lipca 1996 r.

licznym udziale przedstawicieli władz samorządowych i administracyjnych, społeczeństwa, delegacji z Gelsenkirchen, której przewodniczyli dr Heinz Daube i Irmgard Falken. Uroczystości towarzyszył pierwszy zjazd olsztyniaków, rozproszonych po świecie.

Tematyka powrotu figury św. Jana Nepomucena na olsztyński most znalazła żywy oddźwięk w „Gazecie Olsztyńskiej”⁴, także w gazetach: „Dziennik Pojezierza”⁵, „Super Ekspres”⁶, „Słowo — Dodatek Słowa na Warmii i Mazurach”⁷. Tematykę tę podejmował także „Posłaniec Warmiński”⁸ oraz wychodzący w Gelsenkirchen „Allensteiner Heimatbrief”⁹.

W dwa lata później, mianowicie 25 grudnia 1998 r., kaplica w Areszcie Śledczym otrzymała wezwanie św. Jana Nepomucena. Mgr Andrzej Sassyn, prezes Towarzystwa Miłośników Olsztyna, zasłużony przy odbudowie i powrocie pomnika św. Jana Nepomucena na most nad Łyną, ofiarował do kaplicy więziennej figurę św. Jana Nepomucena, wykonaną przez Jana Gołębiowskiego.

W pewnym sensie nawiązano tu do dawnej tradycji olsztyńskiej kultu św. Jana Nepomucena, gdy w kościele św. Jakuba znajdował się jeszcze w XIX w. ołtarz z dużym obrazem św. Jana Nepomucena, który przeniesiono później do kaplicy cmentarnej w Dajtkach. Obraz ten o wymiarach 175×120 pochodził z XVIII w. Malowany był prawdopodobnie przez Piotra Kolberga. Przedstawiał świętego jako modlącego się w otoczeniu aniołów¹⁰. Łaciński werset z księgi Tobiasza 12,7: *Ukrywać tajemnice królewskie jest rzeczą dobrą*, wskazywał na św. Jana Nepomucena jako na patrona sakramentu pokuty.

Dnia 5 maja 2000 r., w ramach XXI Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej w Olsztynie, staraniem Instytutu Kultury Chrześcijańskiej im. Jana Pawła II oraz Towarzystwa Miłośników Olsztyna odbyła się w sali posiedzeń ratusza sesja popularnonaukowa poświęcona św. Janowi Nepomucenowi. Jej program wypełniły: *Słowo wstępne*, wypowiedziane przez ks. prof. zw. dr. hab. Mariana Borzyszkowskiego, dyrektora Instytutu, referaty dr. Janusza Hochleitnera z Instytutu Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie na temat: *Święty Jan Nepomucen w kulturze Warmii* oraz mgr. Andrzeja Sassyna, prezesa Towarzystwa Miłośników Olsztyna na temat: *Restytucja figury św. Jana Nepomucena w Olsztynie — Zapis historii*. Sesję uświetnił występ chóru *Medici pro musica* pod dyrekcją mgr. Bogusława Palińskiego. Chór wykonał pieśni Stanisława Moniuszki, Feliksa Nowowiejskiego, Józefa Świdra.

⁴ Por. m.in. 1991: nr 119, s. 1, 3; 1993: nr 224, s. 11; nr 229, s. 1, 11; nr 236, s. 7; 1994: nr 46, s. 1; nr 47, s. 2; nr 53, s. 7; nr 81, s. 7; nr 135, s. 11; nr 142, s. 9; 1995: nr 19, s. 15; nr 47, s. 7, nr 85, s. 10; nr 104, s. 11; 1996: nr 139, s. 5; nr 101, s. 10; nr 199, s. 20; 1998: nr 153, s. 5. Dziękuję Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie za udostępnienie danych bibliograficznych.

⁵ Por. 1994: nr 22, s. 1–2; 1995: nr 155, s. 3; nr 169, s. 4.

⁶ 1995: nr 259, s. 7; 1996: nr 164, s. 4.

⁷ 1995 nr 67, s. 8.

⁸ 1991 nr 3, s. 8; 1994: nr 6, s. 2, 7; 1995: nr 11, s. 7.

⁹ 1993 nr 216, s. 30–33, 76; 1995: nr 220, s. 18 n.; 1997: nr 223, s. 4 okładki; 1997 nr 224, s. 24; 1998: nr 226, s. 23 n., 35, 4 strona okładki; 1999: nr 227, s. 44–47.

¹⁰ Por. Józefa Piskorska, Zabytki ruchome w kościołach i niektórych kaplicach Olsztyna według stanu z 1973 r. Inwentarz zabytków ruchomych sztuki kościelnej diecezji warmińskiej, SW 10(1973), s. 485.

Biorąc pod uwagę dzieje miasta, można mówić w Olsztynie o kilkuwiekowym kulcie św. Jana Nepomucena, który po św. Jakubie Apostole, patronie Olsztyna, dołączył do grona świętych tego miasta.

* * *

Emanuel Vlček, Jan z Pomuku (Sv. Jan Nepomucky. Jeho život, umučení a slavné pŕsobení ve svétle současné historie a antropologie), Vesmir Praha 1993, ss. 70 + 22 il.

Autorem książki jest profesor Emanuel Vlček. Zawiera ona dokumentację badań antropologicznych relikwii św. Jana Nepomucena jakim poddano je w 1972 r.

E. Vlček ukończył w 1948 r. studia antropologii, a w 1951 r. medycynę na uniwersytecie Karola w Pradze. Po studiach zajmował się w Czechach i Słowacji badaniami naukowymi z zakresu paleantropologii. Habilitację przeprowadził już w 1969 r., jednak ze względów politycznych mógł z niej korzystać dopiero od 1991 r. Wówczas został mianowany profesorem zwyczajnym anatomii porównawczej.

Książka składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza podejmuje temat życia i śmierci Jana Nepomucena, szczególnie w kontekście kronik i legend (s. 7–32). Opatrzona jest fragmentami źródłowych dokumentów, opracowań, wypowiedzi, m.in. Martina Heideggera, tekstów literackich, w tym wiersza R.M. Rilke, a także kopiami dokumentów, sztychów, rysunków. Druga część (s. 33–55) zawiera dokumentację ekshumacji i badań ciała z grobu Jana Nepomucena. Ich wyniki zostały spisane, a najważniejsze wnioski wyróżnione tłustym drukiem. Uzupełniają je liczne fotografie o charakterze dokumentalnym, czarno-białe i kolorowe. W trakcie badań antropologicznych potwierdzono autentyczność szczątków z grobu przy ołtarzu św. Jana Nepomucena w katedrze św. Wita w Pradze. Należały one do św. Jana Nepomucena. Ciało Świętego wrzucono do rzeki Wełtawy już martwe, po zadanych uprzednio mękach. Tzw. relikwia języka składa się z dobrze zachowanych miękkich tkanek mózgowych.

Książka jest zaopatrzona w wykaz literatury i ilustracji.

Jest pięknie wydana, w twardej oprawie, w barwnej obwolutie, którą zdobią zdjęcia pomnika św. Jana Nepomucena z 1683 r. z mostu Karola w Pradze oraz relikwiarz w formie monstrancji z 1729 r. z katedry św. Wita w Pradze. Odczuwa się brak jej streszczenia obcojęzycznego, które zawierałoby wyniki badań antropologicznych. Tu najbardziej odpowiednio byłoby w języku łacińskim.

Ks. Marian Borzyszkowski

Janusz Hochleitner, Powiernik tajemnic królowej. Kult św. Jana Nepomucena na Warmii, Kurier Elbląski, Spółka Wydawnicza s.c. Elbląg 1996, ss. 175.

Książka o św. Janie Nepomucenie, jak pisze Autor we wstępie, jest skrótem dysertacji doktorskiej z 1994 r., której promotorem był prof. dr Wacław Odyniec, a recenzentami prof. dr W. Pałubicki i ks. prof. dr hab. M. Grzybowski.